

דף שבועי

בס"ד

ראש השנה, תשפ"ד, מספר 1537

לדמותו של החפץ חיים – במלאת תשעים שנה לפטירתו שלמה שפר

וכך הספידו הרב אברהם יצחק הכהן קוק:⁵

זאת היתה נפש מהנפשות היותר מתוקנות. נשמה שהיא שקויה כולה מלשד גן עדן העליון שאין לה בעולמה כי אם החפץ הטוב היותר עדין והיותר קדוש שכולו כלול הוא בקשר המוחלט של החיים רק כדי לעשות רצון קונו, לעשות נחת רוח למי שאמר והיה העולם, על ידי הרמת ערך החיים היחידים של עצמו, ועל ידי הרמת החיים הכלליים של עם ישראל כולו. זה היה כל התוכן של חיי הפלאות הקדושים אשר להאיש הגדול הזה, ענק הצדק והחסד. חפץ פנימי להועיל אל הכלל, לזכות את הרבים זה היה קבוע בנפשו בתור עמוד החיים שלו. הלב הקדוש והטהור הזה נצבט ממש מרוב צער כאשר חש בחושו הבריא את האומללות שבחיים, ביחש להפקרות הנוראה השולטת בחיי החברה בנוגע להאיסורים החמורים שבתורה הנוגעים לטהרת הדיבור ואיסורי רכילות ולשון הרע ביחוד, ולא היה מוצא מנוח בנפשו עד אשר עלה בידו ליצור את יצירתו הקדושה הראשונה שעל שמה נקבע שמו הגדול לדורות הוא הספר המקודש "חפץ חיים" הכולל הלכות איסור לשון הרע ורכילות לפרטיהם באופן מעובד ומדוייק עם

לפני תשעים שנה, בכ"ד באלול תרצ"ג, נפטר הרב ישראל מאיר הכהן מראדין – החפץ חיים. איש ההלכה,¹ איש האמונה,² איש המוסר³ ואיש החסד⁴ – איש האשכולות.

* הרב שלמה שפר הוא רב הקמפוס באוניברסיטת בר אילן.
1 המפורסם מבין ספריו בהלכה הוא החיבור "משנה ברורה" שנכתב במשך עשרים ושמנה שנה, ונתקבל להלכה בקהילות האשכנזים.
2 איש האמונה התמימה כפי שכתב עליו בנימין בראון במאמר "שובה של האמונה התמימה – תפיסת האמונה החרדית וצמיחתה במאה ה-19", בתוך: **על האמונה**, ירושלים 2005, עמ' 430 – 436. בראון הביא שם מדברי מקורבו, הרב א"א קוסובסקי מיאנובה: "החפץ חיים זצוק"ל היה המאמין היותר גדול בדורנו, ואולי עוד בדורות הקודמים לפניו. האמונה הייתה אצלו מוחשית עד שהיה קשה בעדו לשמוע שמביאים ראיות על מציאות השם".
3 בסדרת הספרים על תנועת המוסר שכתב דב כץ, הוא דן בקשר של החפץ חיים לתנועת המוסר וכותב: "בקהל הרחב רגילים לראות ברי"מ (רבי ישראל מאיר) עולם בפני עצמו ולא מקשרים אותו עם תנועת המוסר. אמנם, הכל יודעים שכל השקפותיו והליכות חייו היו מושתתות על יסודות המוסר האלקי הנעלה ביותר, אבל רואים בו אוטוידידקט, אדם שגדל מתוך עצמו ובתוך עולם מיוחד משלו ואין בינו ובין תנועת המוסר ולא כלום. יש בדעה זו מקצת מן האמת ואולי יותר ממקצת... אבל אין זה משנה את העובדה שהוא עמד על בסיסה של שיטת המוסר... ועל הרקע שלה נרקמה כל מסכת אישיותו... ר' ישראל מאיר היה גם קשור עם אישי תנועת המוסר..." (כרך רביעי עמ' 17).
4 "הוא היה דואג גם לענייני העוברים ושבים שהיו לנים בבית המדרש. לעתים קרובות היה מופיע בבית המדרש ומביא אתו תבשיל חם בשביל העניים ודואג למזונותיהם ונוחיותיהם. יש אשר היה בא בחצות הלילה, מתקין להם מצעות נוחים בכרים ושמיכות שהביא מביתו ומכין להם ארוחה לסעוד את הלב לאחר קומם משנתם, ויש אשר היה גם מלווים למחרת בבוקר, בהעניקו להם צידה לדרך ודמי נסיעה וכד" (שם עמ' 169). מתוך רצונו להשפיע על

הכלל גם בנושא זה, כתב את הספר "אהבת חסד" שהוא חיבור מיוסד על כל ענייני החסד בהלכה ובאגדה.
5 ההד תרצ"ה, מופיע בספר **מאמרי הראי"ה**, קובץ מאמרים, ירושלים התשד"מ עמוד 131.

ישראל מאיר הכהן, מה שנאמר באהרון הכהן הגדול: "אוהב את הבריות ומקרבן לתורה".

בתוך דברי החיזוק בספר "שמירת הלשון", החפץ חיים מתאר את ההשפעה שיש לדיבור על לימוד התורה והתפילה, ויפים הדברים לימים הנוראים – ימי הדין והרחמים. כך הוא כותב בחלק הראשון (שער הזכירה ז):

בא וראה עוד כמה גדול ענש העון המר הזה, שבדברי לשון הרע ורכילות שהוא מדבר הוא מאבד את מעט תורה שיש בידו..

וגם אין מקבלין תפלתו למעלה עבור זה, כמו שכתוב בזהר הקדוש...

גם בזה שטמא את פיו הוא פוגם את דברי הקדשה שמוציא אחר כך כמו שכתוב בזהר הקדוש...

ועתה נחזי אנו, אם בארזי הלבנון הראשונים, אשר מחשבותם היו תמיד דבוקות בהקדוש ברוך הוא בירת ה' ובמצותיו, ודבורם היה תמיד בקדשה ובטהרה גדולה, ואם במקרה נתערב אצלם דבור אחד שלא כהגון, בודאי עשו תכף תשובה הגונה, עם כל זה הזיק דבר זה לכל קדשת הדבור בכללו, שלא היה פועל בקדשה כראוי. אם כן מה נעשה אנו, אזובי הקיר, אשר קביעותנו בתורה הוא בלאו הכי גם כן במדרגה קטנה ושפלה, בעונותינו הרבים, אם עוד נטמא פינו, חס ושלום, בדברי לשון הרע ורכילות וליצנות ומחלקת וכדומה, מה קדשה יכולה לחול על הלמוד ההוא שלומד אחר כך בזה הפה?

ואלו בעיני התכלית הנרצה, הכל הוא להפוך. שלא די שגבר יצרנו עלינו בכל יום ויום להוסיף חטא ופשע, אף נשים סבות וענינים, אשר על ידם יקלל, חס ושלום, גם יתר הפלטה הנשארת לנו, והם המעט תורה ותפלה שיש בידנו.

והוסיף על כך (שם י):

מבוא נפלא ורב ערך וכולו הוא הלכות פסוקות מבוססות על יסודות חזקים ממקורות התלמודים הבבלי הירושלמי התוספתא הספרא והספרי ודברי הראשונים עמודי ההוראה, ועם זה ביאור ערוך במשא ומתן ישר להראות את המקורות שמהם שאב את כל דבריו על פי יסוד ההלכה. לא הלך בענין זה המכאיב כל כך את החוש המוסרי לסגן את הדברים בצורה של הטפה מוסרית כי אם הכל העמיד על יסוד ההלכה המאוששת.

בספר זה עסק החפץ חיים בהלכות לשון הרע ורכילות, אך הוא לא הסתפק בכך. כעבור כמה שנים הוא הוסיף על כך חיבור שקרא לו "שמירת הלשון", שבו הוא מאסף אגדות חז"ל מש"ס ומדרשים ומהזוהר הקדוש המדברים על השכר והעונש של מצווה זו, וכן הוא ליקט כמה תחבולות ועצות כדי ש"יראה כל אחד להתחכם בזה ולהתגבר על יצרו ולהסיר מעליו את כל הסיבות המפריעים אותו ממידה הקדושה של שמירת הלשון".⁶

הדרך הזו של כתיבת ההלכה באופן ברור ומפורט, יחד עם חיזוק רוחני על מנת לרצות לקיימה באופן שלם, מאפיינת את דרכו של החפץ חיים בכתביו הרבים. מתוך כך הוא כותב את דבריו העמוקים באופן קל להבנה ובשפה ברורה ונעימה, ונתקיים בו, ברב

⁶ מתוך ההקדמה לשמירת הלשון ושם הוא מוסיף: "ואף על פי כן ידע הקורא הנעים, כי אפלו אם ימצא הספר חן בעיניו בעזרת ה' יתברך, לא יחשב דדי לו בידיעת החלק השלישי הזה לבד (הכוונה לספר "שמירת הלשון"), כי גם ידיעת שני החלקים הראשונים (הלכות לשון הרע והלכות רכילות) מכרחים המה לאיש החפץ בחיים, וכדאיתא במדרש משלי (מש' א:ב): "לדעת חכמה ומוסר וגו'. אם אין בידו של אדם חכמה, אין יכול ללמד מוסר... וכהאי גוונא בשאר עניני התורה. על כן צריך ללמד את דיני התורה, כדי שידע האסור והמתיר, מלבד שיקים בזה המצוות עשה ד' את ה' אלהיך תירא". והכא נמי בענינו, דמה יועיל לו כל המוסר שבעולם, המדברים בגדל אסור לשון הרע ורכילות, אחרי שהתיר לנפשו לומר, שאין דבר זה בכלל לשון הרע, או שעל איש כזה לא צויתה התורה באסור לשון הרע? על כן מכרח האדם לידיע, איזה דבר יפל תחת סוג לשון הרע על פי הדין. ובכדי שיוכל להתגבר על יצרו ולקיים מה שלומד, יראה ללמד את המוסר, והוא גדל הענש והשכר שיש בענין זה".

בימי חייו, שלא לותר לזולתו כלום משלו ושלא לרחם עליהם, הוא מגביר למעלה בזה את מדת הדין. ועל כן כשהוא צריך אחר כך לאותו דבר, גמול ידיו יעשה לו, שמתנהג עמו השם יתברך גם כן במדה הזו. וזהו ענין הכתוב: "אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו" (יש' ג:י).

נסיים במילותיו היפות של הרב קוק מההספד שהזכרנו בתחילה:

דורנו השקוע בסכסוכי מפלגות ובענינים חומריים יותר מהמדה הדרושה להערכתם של ענינים אציליים ופעולותיהם בחיים, אינו מוכשר בנקל להעריך מה גדולה היא ההשפעה הנפלאה של גוף קדוש ונשמה קדושה זו על החיים של הדור ההוה, ומתוך כך אינו יכול להעריך מה הוא הערך של ההשפעה העתידה להיות נקלטת בחיים העתידיים מאוצרות הקודש אשר השאיר ברכה אחריו בספריו וביותר ברשימת חייו הקדושים והטהורים.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

עֲתָה נִבְאָר אֶת עֵצֶם הַזְכוּת, לְמִי שְׁשׁוּמֵר אֶת פִּי וּלְשׁוֹנוֹ מִלְדַבֵּר דְּבוּרִים אֲסוּרִים. תַּחֲלַת כָּל הַמַּעֲלוֹת, הוּא מִתְקַן וּמְקַדֵּשׁ עַל יְדֵי זֶה אֶת כָּלִי הָאֲמֵנוֹת הַמֵּיחָד לְאִישׁ הַיִּשְׂרָאֵלִי, שֶׁהוּא הַדְּבוּר, וְכָל הַדְּבוּרִים שְׂיִדְבֵר אַחֵר כִּף בַּתּוֹרָה וּבַתְּפִלָּה, יַעֲלֶה לְמִקְוֵה שְׂרָשׁוֹ לְמַעְלָה. כִּי לֹא לַחֲנֹם הַמְשִׁילוֹהוּ חֵז"ל בְּכִמָּה מְקוֹמוֹת לְעֲנִין אֲמֵנוֹת... לַהוֹרוֹת לָנוּ, כְּמוֹ שֶׁכָּלִי אֲמֵנוֹת הוּא דְבַר הַכְּרַחֵי לְעֲנִין עֲשִׂית פְּלִים חֲדָשִׁים וְיָפִים... כֵּן מִמֶּשׁ בְּעֲנִין זֶה הוּא כַח הַדְּבוּר שְׁנִתָּן לְאִישׁ הַיִּשְׂרָאֵלִי לְעַבֵּד בּוֹ לְפָנֵי הַמֶּלֶךְ הַנוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בַּתּוֹרָה וּבַתְּפִלָּה וּלְבָרֶךְ וּלְהוֹדוֹת וּלְשַׁבַּח וּלְהַלֵּל לְפָנָיו, כִּי הוּא כָּלִי הָאֲמֵנוֹת הַגְּדוֹל, שְׂיִוְכַל הָאָדָם הַשְּׁלֵם לְבָנוֹת בּוֹ שְׂמִים וְאַרְץ, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב (יש' נא:טז): "וְאִשֶּׁם דְּבָרֵי בְּפִיךָ וְגו' לְנִטְע שְׂמִים וְלִיסֵד אֶרֶץ". וְהוּא מִמֶּשׁ כְּפִשׁוּטוֹ, כִּי בְּדַבְרֵי הַקְּדוּשָׁה שְׁהָאָדָם מְדַבֵּר פֶּה בְּזֶה הָעוֹלָם לְפָנֵי ה' יִתְבָּרַךְ, נִבְרָאִים לְמַעְלָה עוֹלָמוֹת וּמְלֵאכִים קְדוּשִׁים, וְיִהְיוּ אַחֵר כִּף מְלִיצִים וּפְרַקְלִיטִים עֲבוּר נִשְׁמָתוֹ.

עניין נוסף שמתקשר לימי הדין והרחמים נמצא בספר "אהבת חסד" (ח"ב פ"ג). שם הוא מסביר שיחסו של האדם לבריות משפיע על יחסו של הקב"ה אליו:

למעלה יש שני הנהגות, שהשם יתברך מנהיג בהן את עולמו: אחד מדת הדין, ואחד מדת החסד והרחמים... והנה באמת, כל אדם רוצה שיתנהג השם יתברך עמו במדת החסד והרחמים, אבל זה גופא הולך גם כן בדרך האמת והצדק. דידוע הוא, דלפי מה שהאדם מתנהג עצמו במדותיו בעולם הזה, הוא מעורר כנגדו למעלה בשרשים העליונים. אם דרכו להתנהג עם אנשים במדת החסד והרחמים, הוא מעורר כנגדו למעלה את מדת הרחמים ומרחם השם יתברך על העולם בשבילו... וזוכה גם כן שיתנהג עמו השם יתברך במדה הזו, בשעה שהוא צריך לרחמים. וכמאמרם (שבת קנא ע"ב): "כל המרחם על הבריות, מרחמין עליו מן השמים". וכן איתא בזהר הקדוש פרשה אמר... ואם דרכו היה